

Соңгулдаларга уткуштур

Сергей ШОЙГУ:

"РОССИЯНЫҢ КЕЛИР ҮЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА. ЧҮРТТҮ БЕРГЕ БАЙДАЛДАН КАНЧААР УШТУП АЛЫРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА"

Солун, сеткүүлге хөй чүе-даа бижип, политикада шаоолук кирип чорбаан, сөөлгү чылдарда хөй кезинде-ле онза нарын айыл-халаттарын уржуктарын чайдлар дээш ажилдап келген кижилер мен. А ол айыл-халаттарын төмөзү-даа кончуг, оон туржук дыка берге байдалдар хаая эвес тургустунуп келгилээр апарган. Бо чүс чылдын төнчүзүнде россияжирлерин амьдаралы база Россия болу айыл-халаттыг байдалдарнын зоназы апарган.

Бистин яамывыстын камгалакчыларында хажыдап болбас дүрүм бар: айыл-халат болган черге келгеш кижилер буруулугу деп сайгарбас, а чүнү дарый кылырыл деп айтырыш салыр. А Россия боду эн берге, кризистиг байдалда келген-дир, ону чайдларды-биле Чершимчээшкенинин соонда болган халаттан артык шиттирилгил, дүрген болгаш тодаргай хемчелерин алыры негеттинип келген.

Россиянын бо кризистиг байдалдан үнер аргазы бар. Ол арга дээрге эрге-чагырга эң тергипин политиктиг партияларнын төлөөкчилерин эвес, а чоңун эң тергипин төлөөкчилерин кийрери-дир.

Оон өске бир арга — чангыс эп-сеткилди чорукта. Бодунун чангыс чер-чуртугалары дээш, бодунун Төрөөн чурту дээш бугу күжүн үндүрүп ажилдаар кижилерин чангыс эп-сеткилди чорукта. Кандыг-даа партия, шимчээшкениде кирип, азы кирибей турары хамаанчок, чүгө россияжирлерин эрге-ажыгына дүжүп турар хоойлуларны хүлээп алырына белен кижилерин чангыс эп-сеткилинде. Адак соонда, чуртта тургустунган нарын-берге чүдүлгелери болгаш улустун чогулду-хилинчезин телевизор дамчыштыр эвес, ол амьдаралды херек кырында көргөн булун, суур бурузунда кижилерин чангыс эп-сеткилинде.

Ынчангаш бодурустун сонгулда блогувусту "Единство" — "Чангыс эп-сеткил" деп адап алган чыдагааны-вис-даа ында. Өске бугу блогот дер, бисте Федералдыг данзы бар, чангыс мандаттыг округтарга кийрген кандидаттары-вис-даа бар. Өске блоготтар болгаш шимчээшкенинде бистин ыгылдыг турар чүдүвүс — регионнарже улук кичээнгейни салганы-вис болур. Данзынын кол кезин үш-ле кижилер турар. А артакан 180 кижиле девискээрлер данзында. Тыва Республика, Хакасия Республика, Красноярск край, Эвенк автономнуг округ, Таймыр автономнуг округ — бир регион бооп турар. Тывадан ында мезон оралакчын Н. И. Локтионов, Дээди Хурал депутаты К. А. Бичелдей, Юстиция яамызынын сайыды С. С. Күжүгет олар кирип турар. Оон ангыда генерал Н. И. Локтионов Тыванын № 27 чангыс мандаттыг округунга база кандидат кылдыр бүрүткеткен. Бир эвес республиканын сонгукчулары Николай

Игоревич Локтионовту ук округтан сонгуп алыр болза, регион данзынын кирген бугу кандидаттар депутатче кире берип болур аргалыг апар.

Бистин "Чангыс эп-сеткилче" каттыжып кырген кол чыдагааны-вис болза, Россияда тургустунган кризистиг байдалды бир денге эскерип турары-вис болгаш ону шиттирилээрин оруктарын кады билеп турары-вис. Бугу политиктиг күштер билдардыр маңнашпышаан, кайызы-ла өскезинден хөйүнү сегирип алыры бодаар болза, чүдү-да болбас дээрзин билеп турар бис. Ынчан кандыг-даа кризис алып эрттинмес.

Ынчангаш XXI чүс чылче орукту каттыжышкындан эгелээр болза эки деп бопад турар бис. Кандыг-даа үзел-бодалдыг, кандыг-даа шаажы чүдүлгелер кижилерин, оларнын айыл чок амьдырап чурттаар эргелери, дең-дески болгаш хостуг болур эргези, тоду-догаа амгы үези болгаш даагы хуну кандыг болурун билеп алыр эргези каттыштырар ужурул.

Бис политиканы, экономиканы болгаш чурттуң амьдаралынын өске-даа талалары хамааты кижини, тодаргай кижини туржундан үнелеп көрүп турар бис. Айыл-халатка, дайын-чаага таварышкан кижилерин камгалап тура, сөөк-язызы, политиктиг туржуну дээр ушкун чүдүлгелери биске хамаан чок. Хамаатынын мурунда кижилерин эмнээр, тоттур чөмгөрер, чурттаар оран-саваны бээр, ажил-биле ону хандыраар — шак ынаар кижиге даартагы хүнге бүрүлгелер тургузар херек. Бо чүдүлдү хандыр билер бис.

Ынчангаш Россиянын амгы үезе келгени онза нарын байдалда чуну канчаарын тергипи эки билер бис. Россиянын төгүзү мун-мун чылдар-биле санааттары, бодунун ол чуртун чүс-чүс чылдарда туруп тургузуп база даштыкы халдакчылардан камгалап келген чүс-чүс улустарын байлак дуржулгазы, девискээринин үлгү кезинде агаар-бойдузун берге черлер, казымал байлактары бистин чуртувусту кайгамчыктыг деп санаар эргези берип турар. Култура, эртем болгаш угаан-бодал адырына кайгамчык чүдүлгелери делегейге көргүзүп, делегей хөгжүлгезинде улук салышкыны кириген бис. Бо хүнде чидиртинген деп санап турар эртинелеривисти эгидип алыр бис. Патриотизм болгаш келир үенин салгалы дээш ажил — "Чангыс эп-сеткилди" кол салып турар сорулгазы-дир. Бо үенин ыды-ыдышкынына Россия бодунун харынызын бээр апар. Барыны чүктүн айтып берген оруктарын ажилгалтынмай турары дээш мунгаравас ужурул бис: Россиянын бодунун оруу бар. Бистин чоңу-вис онзагай, оон-биле күштүг бис.

Демги сөзүмүнү ам база катаптан көрейин: хамаатын мурунда кижинин негелдизине дүштүр ажилдаар бис. Кижиле болгаш Нийтилед, Кижиле болгаш Күрүне — тудуш хол-балыг чүдүлгелер-дир. Ажилдап шыдаар болгаш ажилдаар күзелдиг кижилерин күзел-чүктүдү, салым-чааны база

эн бедик мергежилди — бистин даяныр деп турары-вис улук курлавырлар-дир. Тус-тус кижилер-даа, тус-тус организациялар-даа, тус-тус девискээрлер-даа чүгө боттарынын думчулун бораптап чораш чогулчулуг чурттап шыдаас.

Амгы Россия — Президент республикасы. Ам-даа ындагы, ындагы болуру-даа. Күштүг президент эрге-чагыргазын күштүг болгаш улук ужурулдуздыг хоойлузулга болгаш күүсекчи эрге-чагыргалар-биле быжыглар ужурул бис. Тодаргай кижиле бүрүзүнде төп эрге-чагырганын шиттирилеп шыдавы үрүмке айтырылган хөй. Ол айтырылганы тус черин бот-эргелели шиттирилээр ужурул.

Экономикада четпестерни чайдлар дээр болза, күрүнеде төтөгөлекчи орукту болуру-диз херек. Коррупциянын негеттери чоруну база күрүне ашка-хөргөнгизин чашканын чүдүлгелери ашка-шалыны эвээш, а саны хөй даргалар аппараты тывылдырып турар. Даргалар санын аажок кызырар херек. Артык калган албан-хаакчылар дээрге эзулуг-ла бедик мергежилди, саттынып хээлиеттинмес специалистер болуру ужурул, олар боттарынын ажилдап турар черин үнелээр, эки шалынын болуру болгаш улук социал эргелиг болуру ужурул.

Күрүнедин ашка-хөргөнгизин камгаланып чедип алза-даа, Россиянын бөдөжиде девискээринин хензиг бөдөжөттөрү-биле чарчалажыр болза, чурттуң социал айтыр-май шиттирилээр берге апар. Байдалды эдил алыр-нын кара чангыс шын аргазы — күрүнедин орудганын көсүзү-биле көвүлдери болуру. Ону чедип алыр дээш үндүрүлгелери болгаш чылдаларын улгаттырар херек чок, харын-даа оларны дыка кызырар чугула. Үндүрүп кирижин кошкаткан тудум бүдүрүлгелерин бут кырына туруп келир аргазы тургустунаар, бүдүрүлгелерин өзүл-дизине шактыкташкынын чайдаттынар. А ол дээрге орудгаларын, бүдүрүлгелерин, оларнын ажилдакчыларын санынын, бугу денгелдерин бөдөжөттөрүн өзүлгезин чедип алырынын дөрт оруу-дур.

Экономиканы күрүнедин таарыштырып башкарына "Чангыс эп-сеткил" удурулмай турар. Ынчалза-даа бис — угаан-сарылдыг таарыштырып башкарыла дээш туржур бис. Маңа күрүнедин ролон улгаттырар херек, ыналза-даа ол роль дээрге ыштыктаашкын эвес, а шимчечки күш болуру ужурул. Күрүнедин кол сорулгазы — кижиле бүрүзүнде дески болгаш ажиттыг байдалдарны тургузуу бээр.

Баранын чүгө рубль-биле садип алыр болгаш садар кылдыр экономикавысты ына-чаар тургузуп алыр ужурул бис. Долларнын тергилдизин соксадыр херек! Бөгүнде ону "чигелгезин единица" деп чажырып адап турурусса-даа, ол чаа Россиянын үнелдиг чүдүлгелерин хемчээшкени болуп артыпшаан. Бистин национал валютасы — рубль болуру ужурул. Өске валютаны биске херек чок. Рубль

ди боттары-вис-даа хүндүлээр, а бистин-биле садыг-саймаа кылыксаарлар база рубльди үнелээр апар. А бөгүнгү байдал мындыг: Россиянын хамаатылары-даа, даштыкы сайгарлыкчылар-даа Россияга бүдүрүлгө хөгжүлгезинге акша салыксаарлар турар. Ында кижиле кайгаар чүе чок — ажилдап шыдаас эргелеп башкарыкчыларын болгаш күрүне ашазы шингездир өөдөжөктөрүн хайындан бүзүрлөп окусундурган. А бис ол бүзүрелди эгидер бис, ынан ашка Россиядан эвес, Россиянын бодунче кирип эгелээр. Бо оруктуң баштайгы базамы — бистин улуг-улук бизнесменеривистин даштыкыла шыгжап турары аажок хөй акшазы эки тура-биле делер эгидери. Ол ашка Россияга аргы орудга кийрери-биле Россияга чангыс кээр, Россияга ажилдаар ужурул.

Бисте тургустунган бергелер чүгө ашка чоңундан тургустунмай турар. Корум-чуртунуң, ээ-харысалганын болгаш профессионализмин чогу база салдарлыг бооп турар. Эң эки эгелээшкенин бүгү денгелдерин чалгаашып чоруу-биле боттан-май баргылаар чүдүлгелер хөй. Ында болганда, шиттир ху-лээп ап турарларын-даа, ону күүседир кижилерин-даа быжыг сагыла-чуртун чедип алыр чугула.

Нарын-берге байдалда үезинде ажилдаар специалист кижиле болганмында, база бир айтырыгы ытывайын берип шыдаас мен. Ол дээрге Россиянын инфраструктуразынын оозалдыг байдалда турары болуру. Аажок хөгжүлгелер индустриалдыг чуртун айыл-халавы биске тургустунуп кээп болуру турбузе, ону болуру-диз хемчелерин кошкык ап турар бис. Чернобылдын сагындырын дораан уттулган бис. Ша ындагы айыл-халат бо чоокта турбанын дээр болза, атомнуг объектилерин, химиктиг болгаш өске-даа хоралыг бүдүрүлгелерин айыл чок чоруну бедилер талазы-биле дарый хемчелер алыр херек. Бо айтырыгы шиттирилээр-ринге чүгө чазактын, эргелеп башкарылганы тус чер орданнарынын болгаш бүдүрүлгелер удуруткучуларынын күженишкенин эвес, миллион-миллион хамаатыларнын күженишкенин негеттинип турар. Бооп болуру ындагы халаты чайдларды — "Чангыс эп-сеткилдин" эң чугула сорулгаларынын бирээзи.

Бистин блогувус — регионнаарынын блогу. Өске партияларга болгаш шимчээшкенин дээрден дээр, бис эрге-чагырга боттарынын төлөөкчилерин хөйү-биле санапдап кириер эргези регионнаарга берген бис. Бистин сорулгазы — чүгө сонгулда талазы тийлээр эвес, Россиянын чарттыгын парламентаризин найысылалда политиктиг шуугаазынын төвү болуру-диз. "Чангыс эп-сеткилдин" кандидаттарынын дыка хөйүнде политиктиг кандыг-даа дуржулга чогууш, ол ындагы болуру ужурул-даа, чүгө дээрге олар хөй чүе чугаалап өрөмнээр, чүгө боттарынын хүдээлгезин ыжак кылдыр күүседип өрөнгөн

Транспорт инспекциясында

БОТТАРЫВЫСЧЕ ЧУУЙ КАГБААЛЫ

РФ-тиң Чазанын шиттири-биле Россиянын Транспорт инспекциясы 1990 чылда тургустунган, а бистин республикага бир чыл оозалдап 1992 чылда тургустунуп, ажил-чорудулганын республика девискээринге эгелей берген. Транспорт инспекциянын кол сорулгазы — тургустунган чурум езугаар лицензияны (чөпшээрелди) бээр болгаш күрүнеин талазындан транспорт талазы-биле хоойлуну хынаары база транспорт ажилгалына болгаш орук аргыжылганына экологиянын негелдизин күүседип турарын контролдаары. Бо сорулгаларын боттандыраарына транспорт инспекциясы бодунун ажил-чорудулганын, Орук шимчээшкенинин айыл чок чоруктун күрүне инспекциясы-биле кады ажилдаар ужурул. Ынчан кээрде бо ийн инспекция боттарынын ажилын бир демниг чорудуп эгелээр.

чүктерин долузу-биле сөөртүп шыдаван. Суг сыггаан-дан чүктөр чедир турган 2 судно хем ортузунда артып алган. Кыр-чаар материалдар сөөрткен 2 баржа эртип чадап каах делер ээр ужурга таварышкан. Бис борта сугжуларны буруудайр айтырыг көдүрбедиз, агаар-бойдустан халавындан, кандашкынын болганындан хем суу сыггап, теплоходтар чорурунга шатараазынын тургусканы ол-дур. Ынчалза-даа ону үезинде сөөртүп ап ботурунун аргазы база бар турган-на болгай. Теплоходтарнын септелгези база эки кылдырмамын илерез.

1998 чылдан бээр Россиянын Транспорт инспекциязынын (моон сонгаар РТИ) Тыва Республикада салбыры бодунун мурунда салдыган сорулгаларын күүседир дээш күженишкенин ажилдап турар. Бистин транспорт инспекциязы чүгө чүк сөөртүр машиналарга лицензиялары бээр. Ынчан кээрде салбырын контролдап лицензия езугаар ажил-чорудулгалыг 2291 автотранспорт ээлери бар, а оларнын холунда 3993 автотранспорт туруп турар. Эрткен чылын 809 автотранспорт ээлериин чөпшээрел тывыскан болза, бо чылын 854 азы 45-автотранспорт ээлери лицензия албаан. Эрткен чылын 2706 лицензия картчактын тывыскан болза, бо чылын 2318-ти берген, 388-ке чедир кызырылган. Бистин ажил-чорудулгалыгы чүгө автотранспортка чөпшээрел бээр эвес, бүдүрүлгелер, организациялар, автоорукка хыналданы чорудуп келдиз. Бо үенин ишинде 415 автотранспорт ээлери бүдүрүлгелери болгаш сайгарлыкчыларын хыналдазын чоруткан. Оон 531 хоойлу-дүрүм хажыдышкынын тодараткан. Чүгө автоорукка 2981 автомашинага хыналда чоруткан, оон 648 чурум хажыдышкынын илерез. Бо бугу толарттыг четпестерни чайдлар дугайында айтышкынын берип, оларнын күүселдизин катап хынаанын түнелинде хөй кезин эттинген. Бир эвес бистин берип каан бижимел айтышкыныривысты үезинде чедир күүсөтпес, херекке албас таварылга турар болза, торгаалды оонар. Бо чылдын 10 айларында 325 чурум үрээшкени дээш 42244 рубль түнелторгаалды оонаган, а херек кырында оон чүгө 20900 рубль төллеттинген.

Устүнде айткан сан-чугурагайлардан алгаш көөрге, лицензия ээлериин саны оларга берген лицензияларын болгаш лицензия картчактарынын кызырып турарын тайылбырлаарга, транспорт инспекциянын четпес ажилы деп-даа болуру-ла ынаан, ынчалза-даа мында чөптүг чылдаганнаар база бар. Россияда болгаш бистин республикада экономиканын сандалар баксыраанындан, бүдүрүлгелерин буураашкынындан автотранспорт сөөртүр чүк чок болуп турар. Оон уламындан бүдүрүлгелерин болгаш хуу кижилерин автомашиналар чыл-чылы-биле ажил чок туруп турар-дир. Мындыг байдал чүгө автоорук транспортунда эвес, агаар болгаш суг транспортунда база бар.

Чурум үрээшкенин болган таварылгада, оларнын хажыдышкынын байдалын өөренип көрөш, ажил-албаны болгаш материалдыг байдалын чугулалар көрүп тургаш, эң бие хемчээлди торгаалды оонап турда-ла, төлээринде ойталап турарын үстүнде сан-түннер бадыткап турар. 47 хуусаазы эрткен херектерини хуу сүдөкчилеринге дамчыды берген.

Бистин ажилы-виса будулгаазынын чүдүлгө көвей. Борта мындыг чекти кирип көрейин. Чамдык кижилерин чурттап турар чери бир черде, паспортун кирип бижидилгези өске черде бо-

лур-дур, азы бир кижинин машиназын садип алгаш бодунун адынга эзе кылдыртып албаан болур. Ону негез чөп бээр, ээзи шадла-ла садпкан боор. Мындыг чүдүлгелер ажилга дыка таарымча чок байдалды таварыштыр бээр-дир. Чамдыкта автомашинаны садпкаш, лицензиязын катый берипкен боор. Ол дээрге транспорт инспекциязынын талазы-биле дүрүмү каржызы-биле хажытканы болур. Лицензиянын транспорт ээзинин ажил-чорудулгалыгына чөпшээрэн чүе болганда, чүгө ол кижиге хамаарышкан документ болур. Ону өске кижиге дамчылары чоругул.

Устүнде айткан сан-чугурагайлардан алгаш көөрге, лицензия ээлериин саны оларга берген лицензияларын болгаш лицензия картчактарынын кызырып турарын тайылбырлаарга, транспорт инспекциянын четпес ажилы деп-даа болуру-ла ынаан, ынчалза-даа мында чөптүг чылдаганнаар база бар. Россияда болгаш бистин республикада экономиканын сандалар баксыраанындан, бүдүрүлгелерин буураашкынындан автотранспорт сөөртүр чүк чок болуп турар. Оон уламындан бүдүрүлгелерин болгаш хуу кижилерин автомашиналар чыл-чылы-биле ажил чок туруп турар-дир. Мындыг байдал чүгө автоорук транспортунда эвес, агаар болгаш суг транспортунда база бар.

"Тыванын агаар оруктары" акционер итилет ашка-хөргөнгизин чедип-биле чөгөнгич байдалда келген. "ЯК-40" 9 самолеттун 6-зы, 11 "АН-2"-ниң 6-зы, "Л-410" 3 самолеттун 2-зинге капитал септелге негеттинип турар. Септелгенин "Л-410" самолеттун кайлызын төлөөшкени дээш каайлы органныр хавырган. Ам айтырыг өскээр садарынын кырында келген. "МИ-8" вертолеттин капитал септелгезин кылдыртып алган, алыр дээрге ону төлээр ашка чок болуп турар. Бир эвес чедери берге черлерге онза берге байдал болу бээр болза, орта дүрген дуза чедир чорукту күүседир бергездээ.

Ол ышкаш берге байдал "Тыванын суг аргыштырылга компаниязында" тургустунуп келген. Бо чылдын экинди-ийишкени үезинде пассажирлер аргыштырар "Заря" теплоходтарын чангызы-даа долу чүк-биле ажилдап шыдаван. Бо чылдын Кыдыкы Сонгу чүккө денештирип каан Тожу кожуунче сөөртүр ужурул

Владимир КЫЗЫЛ-ООЛ. РТИ-ниң Тыва Республикада салбырын удуруткучуунун ораакчызы.

Каяа-даа сагыыр болза...

Барыны-Хемчик кожуунун арга-арыг ажил-агы эргелди 1949 чылдын сентябрь 10-да тургустунган. Бо чылдарын дургузунда арга-арыг ажил-агы бойдусту камгалаар талазы-биле элээр-не хөй ажилдарны кылып чоруткан. Ылангыя арга-арыгын өрттерден камгалаар талазы-биле ажилдаар эки чоруп турган.

А бо сөөлгү чылдарда бо ажил суларан. Тодаргайларга, 1990 чылдын май айда кончуг улуг өрт Улуг, Биче Аянгайларга болган, а 1996, 1997, 1998 чылдарда болгаш бо чылдын арга-арыг өрттерин саны болгаш шөлү улгалып, бойдууска кончуг улуг когаралды чедирген. Өрттерин түнелинде: арга-арыг эвээжээр, тынып турар арга-арыгын деңизгүүрү кызырлар, кат, тоорук, аннар, бактыктарын саны эвээжээр болгаш кончуг багай салдарлыг болуру. Арга-арыг өрттерин шугу болдурус болурусса эки, ол бистен хамаар-

ЫРАК ОДАРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Күстүг сөөлгү айы адасталын, соок кыш чооксулап ораар. Тайгаар барында чатган хар кыш бурузун дувуредин, кышка белеткелиң кандыгыл ден кичээндирин келгени бо. Ынчангаш кышталганын — чер-черде ажил-агыларын чүдүлгө чугула айтырыгында.

Республикада бөгүн барык бугу хевирин ажил-агыларынды кыштаглаашкын чоруп турар, азы өскээр чугаалаарга, маалды кижиле бүрүзү чылыгалап, септеп-бетледип каан кыштагаларынче 90 хуу көжүп кирген. Никитизи-биле республикага 140400 баш мыйыстыг бода мал, 683200 баш шээр мал, 30400 баш чыгы база 18910

Хөл, Эрзин, Тес-Хем, Танцы кожууннарын малчын коданнарында электри чыры кириптинмез, суг сөөртүлгезинин талазы-биле байдал нарын. Оон-биле чергелештир чоокта чаа республика девискээринге дүшкен садар Барыны-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Танцы кожууннарын ырак-узак коданнар-биле орук харыл-таазын үзүктелдирген. Ынчалза-даа бо хүннерде ол уржуктары ажил эртеринин хемчээ алынып турар. Чамдык кожууннарын

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

"ШЫН" солун редакциязы Кызыл хоорайга болгаш кожууннарга солун тарадып ажилдаар күзелдиглерин ажилче чалап тур. Өртгээ дугуржулга езугаар. Паспорттуг келир.

Бистин коор.

мааржыр. База ол ышкаш ыяштар дөзүнге одаглары чоругул. Устүнде чугаалаанын черлерге одагланган таварылгада торгаал оонар. Торгаалдын туру Россия Федерациязынын Администрацияныг хемчелер талазы-биле дүрүмүнүн № 76 чүдүнде мынчаар айткан: — бөдүн ажилчыннар-га 50 рубльге чедир; — удуруткуч ажилдакчыларга 100 рубльге чедир торгаал оонар. Оон ангыда, бо дүрүмнерин хажытканынын түнелинде, арга-арыг өрт болуп, хөй арга-арыг өрттенип, бойдууска улуг когарал чедиргенде, кеземче херезн оттурар азы хөй түнүг ашкага торгаал оонар хоойлу база бар. Ынчангаш арга-арыг өрт болдурусканын дүрүмнерин каяа-даа шынгы сагынын чондан диледим. Михаил ХОМУШКУ. Арга-арыг камгалалынын кол инженерин.

ДАЙЫННЫН ӨРТЭЭ

ЧЕЧНЯДА ДАЙЫНГА АЙ САНЫНДА 4 МЛРД. АЖЫГ РУБЛЬДИ ЧАРЫГДАП ТУРАР.

— Дайын чорударына чүглө үш чүге чугула: акша, акша база катап акша херек, ол-ла-дыр — деп, Наполеон чугаалаан. Оон бээр чүглө чаңгыс чүве өскерилге: боо-чепсек, шериг техниказы сайзыраан, дайынның өртөз саартаан. Кавказта дайынның өртөз чүү хире бооп турарыл?

САҢ ЯАМЫЗЫНЫН ШЕРИГ ЧАЖЫДЫ

РФ-тин Саң яамызы мени бир дүжметтен өскезичне маңнадып, бут бөмбүү дег аажылап турду. Саң бурузун начальниктер-биле кады шийтпир-лээр болду, адыктын соонда келгеш, Чечен дайын-ныга чеже акша чарыгдал турарын чонга дындадып болбас деп Россиянын саң сайыды Михаил Касьянов хораан болду.

Бичанмыже Саң яамызынын албан езузунга хамаарышпас бир үндөзичинден ап көргө, бо чылын бюджетке кирер немелде орулгалар (баш удур санаанын езууга алдыра, ол орулгалар 50-80 млрд рубль болур) Чечняда дайынга "өрттенип" каар болду. "Келир чылдын бюджет төлөвилелинде көрдүнгөн чарыгдаларга немей 26 млрд. рубльди 2000 чылда үндүрүп бээр бис" — деп, РФ-тин саң сайыдынын бири орадакчы Олег Вьюгин чоокта чаа эртен чөвүлгө хуралга меделген. Тура халышкан Ичкерияны долгандыр "санитар зоназын" турдузурды чыл төнчүзүнгө чедир 7 млрд. рубльди үзүп бээр. А Камгалаал яамызы оон-даа хөй — 15-

20 млрд. рубльди бээрин негезин. Специалистернин санаанын езууга алдыра, Чечнянын девискээринге "демир куржатны" тургузарына 45-50 млрд. рубль негеттинип турар. Бичалза-даа дайынның өртөз — чарыгдалы оонда аартаар. Дайын чорудулгаларына эн адыкты дээр чарыгдал "санитар зоназын" көрдүнгөн чарыгдалдан үш катап улуг алаар. Ол дээрге, чуртту шуут хоозуракаш, Россиянын экономиктиг өздөзүнине сөөлгү идегелдин "хөөржүлөр" дээни ол-дур.

КОЛ ШАБА БУРУУ ШАВАРЫН ОРАЛДАШТЫ

Кол штабка мени база-ла чыда-биле уткаан. Параллага чүвенин шынн каш катап улгаттыр хөөредир джир болдулар. Чижээ, Кол штабтын начальнигинин бири орадакчызы генерал-полковник Валерий Манюловтун меделээнин езууга алдыра, бүдүн чартык ай ишинде Дагестанга дайын норудулгаларына шериглер 2 млрд. рубльди чарыгдал болур турар, а журналистер 2 млрд. рубль эвес, а долларын (2 млрд) чарыгдал деп бижээн болгай. Ужар чүүл специали-

теринин бадыткалын езууга алдыра, Су-25 деп самолеттун чангыс катап ужарына аныктар солунда бижээни ышкаш, 600 мун рубль эвес, а оон үш катап эвээш акшаны чарыгдал турган деп угадырын орадакчы болду. Су-24 деп бомбалакчынын чангыс катап ужарына 200 мун, а вертолеттун ужарына 350 мун эвес, а 150 мун акша чарыгдалан джир болду.

Оон ангыда бир октун өртөз 8 рубль, гранатанын — 80, үгер-боо огу — 6000, танк снаряды (огу) — 7000 рубль. Бо дээрге, рынок үезинин өртөз джир болдулар. А шынн алдыра болза, ок-чөмөктөрин хөй нуруузуун Совет Эвилели турар үеде бүдүргөн болгай. Бичаарда оларын өртөз көпөк-биле санаар турган.

Амгы үеде эрги ок-чөмөктө эңдерге чыгылган, оларын шыгаар черлер безин тывылбайн турар ийик. Оларын камгалаарына, болур-чогуру-биле узут-кап, чок кылырынга база-ла хөй хөрөңги негеттинер. Ону ботландырынга акша чок бооп турары кымга-даа чажыт эвес. Бичангаш "чөмөк каан өлүмүнү" чамдызын-даа бол Чечняга ажылап каарга, шериг улуска эки болур чүве ирги бе?

Сонгу Кавказта террористерни узуткаарынга хөй хөрөңги негеттинер харын. Көрдүнгөн чарыгдалдарга немей 4 млрд. рубльди чарыгдары шуут билдинген.

БУХГАЛТЕР САМБЫННАРЫНДА САНААНЫ БОЛЗА...

Акша-акша-ла ийнаан, а дайынның эң аар өртөз кижилер боттарынын амгы-тыны-биле төлөп турар. Чечняга баштайгы дайынга үнезин эде көрбөз 25 триллион ажыг рубльди чарыгдалан, 100 мун хире кижилер өлүрткен. Амгы чидирин оон эвээш харын, иччалза-даа моон сонгаар канчап баарын кым-даа билбес.

Кижинин амгы-тыны база өртектиг, чүве-дир ийин. Чижээ, Чазак солдаттын бир хунде амдырадын 810 рубльге, офицер кижини — 950 рубльге үнелээди. Бо дээрге, бир айда мун хире доллар-дыр. Кавказта дайын чорудулгаларынын киржикчилеринге Владимир Путиннин 810 рубльге, офицер кижини — 950 рубльге үнелээди. Бо дээрге, бир айда мун хире доллар-дыр. Кавказта дайын чорудулгаларынын киржикчилеринге Владимир Путиннин 810 рубльге, офицер кижини — 950 рубльге үнелээди.

Шериг албанын кижилер өлгөн болза оон өг-бүлөзиге бир уга 120 шалын хемчээлдиг пособиени, өг-бүленин жеңигүн бүрүзүнге 25 шалын хемчээлдиг пособиени бээр ужуруду. Чижээ, өлгөн майор Савельевтин адызы, иези, калайы болгаш ийи уруу камгаладылга магадыла-

лын езуугаар 300 мун рубльди алдыр. Кижилер бүрүзүнге бээр 2,5 мун доллар дээрге, баштайгы үеде бичини деткимче болбайн харын. Бичаарга өлгөн дайынчынын урууларына — адызы, калайына — ашаа, ала-иезинге — огу болурунга кажан-даа деткимче болбас.

Офицер кижинин шалыны мун ажыг рубль. А анаа солдаттын айда алдыра акшазы 30 рубль, каш көпөк болгай. Ам санап көрүнерем, солдат кижилер чечен дайынның өлүртүп каар болза, каш акша алдырдыр, бо чаржынчы санны бириг класчы безин санап каар боор.

Россиянын чечен дайынның качылган солдатынын азы офицеринин байдалы чүгээр билдингидир. А хамааты чонун байдалы дыка берге. Оларын (дайынга таварышканын) баар чери чок. Оларын амгы-тыны көпөк-тектен чиик. Кижинин мага-бодунда химиктиг бүгү каттыжышкынын үнези 500 доллардан эвээш эвес дээрзин эртемденер санаан болгай. А ортамка наздыг кижинин амдырады 370 мун хире доллар болурун эртемденер база санаан. Боданыры — ботка херек деп чугаа сагышка кирер-дир. Александр КОНДРАШОВ. "Аргументы и факты" солундан.

ӨӨРЕНИР БЕ, ӨӨРЕНМЕС БЕ?

Кызыл хоорайның школаларынын башкылары ажыл соксадышкынын барык бир ай уламчылап турар. Мындагы чүве хоорайнын төөгүзүнге туруп көрбөз. Олар шалын төлөвиринде, методиктиг литература четчелээшкенинде өрелерни чедир толээрин база шалын өстүрүүшкүнү негеп турар.

Кызыл хоорайның өөредилге килдизинин эргелекчизи Долзат Аракчаевна Ондар-биле ужурашкаш, байдал кандыг чоруп турарын тайылбырлап бээрин дилээринге, шуптуларларла чепсектери хөй-ле чүүлдер бижээнин айтып, журналистерге чүве чугаалап бээрге, боттарыны-биле хөөредип алгаш чоруй баар боорга, чүнү-даа чугаалаар хөңнү калганын чугаалады. Чогум кайы солуннар, кайы редакциялар сенсациялыг чүүлдер сурерин, чылдакчанынче ханылап кирбейн, мытыр сестер-биле "солун" медез бээринге сундулуун номчукчулар билдир апарган-на болгай.

"Шында" ара-соора дынааны "солун" медезлер чыыр чанчыл чок, ычангаш херектин ужурун толардып бижирин кызыл көрөзалинер деп дугуруштувус.

"Чогум шалын төлөвиринде өрелерни төлөп берипкен. Ам сентябрь айнын арткан. Колдуу ол-даа дээр эвес, а шалын өстүрүүшкүнү чедип алдыр дээр башкылар ажыл соксадып турар. Оон ужурун хоорай чарыгдарына, Президентке, Чазакка, Дээди Хуралга, Күрүне Думазынын депутаттарына-даа чедир меделгелдерни кирип келди. Боттарыныс база бар-ла аргаларны дилеп келди. Акша-шалын үнөйи туруп бээрге, хоорайнын албан организацилары-биле орнажык солчул (бартер) арганы ажылап, дугуржугаларны чарарын чугаалажып, сүмележип турдувус. Чижээ, дээрге, хабз заводунун, сүт заводунун продукцияларын алдыр, азы бажын төлөвирини шилчиге кылыр дээр ышкаш, иччалза-даа амдызында ол дугуржугалар болдунмайн турар. Болдунмас-даа хиредир.

Башкыларнын берге байдалын билдир болгаш оларга социал-деткимче көргүзүрүн доктаамал кичээл-ге ая келди. Чазак "Чедер", "Уш-Белдир" курорттарже путевкаларын берип турар бис. Олар чүгө 400 рубль төлээр. Ол дээрге барык халас чыгы өртөк ышкаш. Уруулар санынче башкыларнын ажы-төлүн оочур чокка хөзөп ап турар бис. Хөй ажы-төлдүг башкылар уруулар санын төлөвиринин 50 хуузун төлөп турар. Бола бүгү чигелдерини социал страхования фондузун берип турар" — деп Долзат Аракчаевна тайылбырлады.

Күрүне Думазынын депутаты Галина Салчак журналистер-биле парламент конференциянын эрттирип тургаш, башкыларнын меделгелине хамаарыштыр база мындагы тайылбырны кылды.

—Кызыл хоорайнын башкыларынын менче чоруткан чагазын алдым. Дуза дилеп, арга-сөмө айтырып турар сонгучуларымга ол дээр өөрүп четтиргеними илередиң тур мен. Башкыларнын чагазын алгаш, мында айтырылганын пункт езуугаар РФ-тин Чазак Даргазынын орадакчызы Валентина Ивановна Матвиенкога хуралдадывус. РФ-тин Чазак бистиң башкыларга төлөп бээр акша берип шыдавас. Уруулар пособиез дээр 20 регионнарга төлөп бээр 3 млрд. рубльди безин арай деп дилеп тыпкан. Ол 20 регионнарнын аразында Тыва база кирип турар.

Россиянын 89 регионна-нын чүгө 20 хирези башкыларнын акшазын өстүрүп шыдаан. Боттарынын бюджетинин орулгалыг кезээден төлөп шыдаар болза, өстүрүп алдыр, а бюджетинин орулгалыг кезээде акша чок болза, төлөп шыдавас. Чамдык регионнар башкыларына чартык чылдын шалынын төлөзү өрөйгө бооп артып турар хөвээр. Хабаровск край (долузу-биле эвес), Иркутск хоорай (область эвес) башкыларынын шалынын өстүрүп берген.

Орулгалыг ажылап турар черлер иччалза-даа чоруп алдыр алдыр. Бир эвес Кызыл хоорай чарыгдарынын бюджетинде немелде орулгалдан кирген акша бар болза, ону башкыларнын акшазын өстүрүрүнге бе азы методиктиг литература санын алдырынга үндүрүп бээр бе дээрзин шийтпирлээр турган. Кайта-хаара шуптузун төлээр акша кайын турар харын, иччалза-даа чорутуу этап азын-биле төлөп берип болбас деп.

Тываның бюджет ажылдакчыларынын акша-шалынын өстүрүрүн 15 млрд. рубль херек. 20 регионга төлээр 3 млрд. рубльди арай деп тып турар Чазак Тывага 15 млрд. рубльди кайын тып эккээр боор. Оон орунга келир чылдан эгелеп өстүрүрүн арганын тып, 2000 чылдын бюджетинче кирерин чедип алдыры чугула эвес бе?

Күрүне Думазынын деп-рютанын тайылбырын диннап ора, шынап-ла, көрдүмүн акшаны кайын тып эккээр дээрзин кижиле бээр чорду. РФ-тин Чазактын үндүргенин бюджет ажылдакчыларынын шалынын өстүрүрүн дугайында чарлы чүгө федералдыг бюджеттен хандырынып турар черлерге эки, а субъектилерин боттарынын шыдалында хамааржыр. Бичалза-даа олар-биле эл-чөп-биле чугаалажыр кижиле тывылбаан.

Күсүк дыштанылгаларда кичээлдер эгелеп берген турган болза, дыка үр өрөгүнөй турган болгаш уруулар амырап кичээлдер турган. Бичалза-даа 7-10 хонуктун дургузунда үстүнгөн ичча хөй кичээлдерин орун дөмей-ле тургузуп четтикпес. Чазак, чазак өөренир ужурга таваржып турары бо. А иччан уруулар дыштанып өөрөнгөн болгай, сагыш-бодалы ангы болур. Оларын психологиянын мый аразында канчаар өскерттип, чүгө өөредилге сагыш салыр кыдыр хуудурулар деп. Уруулар хамаанч башкыларнын боттарынга берге алаар. Олар база-ла чазак дыштанып чачык-каннар болгай.

Бир талазында, башкыларынын негелдези чөптүг дээрзинче чөптөзөшпес арга чок. А өскө талазында ап көрөзалинер. Шалын төлөвиринде өре барык шупту төлөттиген-дир. Башкыларнын шалында-даа эвээш акша ап турар кижилер эмгекче. Эмчилерин ап көрөзалинер. Хоорай полиглик-казынын эмчилери чайгы шөлээлдерин акшазын безин ам-лаан албаан. Культур-ла, парлагла ажылдакчыларынын шалын мырнай чөгөнгич хөвээр. Башкыларынын шалынын өстүрүр чүве болза, бюджет ажылдакчыларынын шуптузун шалынын өстүрүр ужуру-ла болгай. Иччалза-даа шалын өстүрүр немелде орулгал республикада, хоорайда чок боорга, чоруту өстүрүрүн арганын тыварын манап, чон шыдажып турар. Адыр бурузунун ажылдакчылары шалынын бо дораан өстүрүрүн негеп турар бээр болза, чүү үнерил? Кожуну, суурларда башкылар база дөмей-ле биезиг эвээш акшазын ап турарлар болгай. А көзө-дө амдырал хоорайнын-дан-даа берге дээрзин тайылбырлаан ажы бар бе?

Бо бүгүге ким буруу болуур? Кара уган-биле-даа болаарга, республиканын, хоорайнын күрүне хөрөңгизинин өздөзүлгезин чедип ап шыдаар кылдыр ажылап болур-чогууру-биле удуртуп чадап турар удуртукчуларысты-ла-дыр.

Хоорай башкыларынын ажыл соксадышкынын комитетинин сөөлгү хуралына ажыл соксадышкынын ноябрь 15-ке чедир уламчыларын дугурушкан. Оон ангыда башкыларнын негелделеринден тургустунган чагаа-документини тудушкан. № 3 школанын башкызы О.В. Фортунаны Москваже командировкадап чоруткан. Стачкомун дараазында ноябрь 15-те, болур хуралында өөренир бе азы өөренир бе деп айтырыны ылап түндээр. Анаа чедир, понедельникке чедир, чурттаар, манаар алаар.

Бо уаада база индыг болган. Ажыл соксадып, амырдыш орап деп башкыларны буруудадыр кижилер-ле хөй. Бичалза-даа башкылар өөредилге дээр кымдан артык дүвүрөп турар дээрзинге бээрээр мен. Ажыл соксадышкынын олар эки чүнү-даа көрбөй турар. Ажыллар шалынын ол хунерин база долузу-биле төлөвир-тир. Чыгып калган хөй кичээлдерин оларнын орунга кым-даа эрттирбес, боттары эрттирер апаар. А ичча хөй кичээлдерин орун канчап тургузарыл? Кандыг программа-биле канчаар өөредил? Бо бүгү оларын канчап дүвүрөтпейн турар болду? Ол дугайын хун бүрү чугаалажыр, арганын өөренип турар дээрзин хоорай чарыгдарынын өөредилге килдизинин даргазы Д. А. Ондар база чугаалаар-ла чорду.

Бир эвес башкылар-биле уткалыг чугааны кылган болза, олар ажыл соксадышкынын доктааткаш, шаг-ла ажилдап кирип турган. Бичалза-даа олар-биле эл-чөп-биле чугаалажыр кижиле тывылбаан.

Күсүк дыштанылгаларда кичээлдер эгелеп берген турган болза, дыка үр өрөгүнөй турган болгаш уруулар амырап кичээлдер турган. Бичалза-даа 7-10 хонуктун дургузунда үстүнгөн ичча хөй кичээлдерин орун дөмей-ле тургузуп четтикпес. Чазак, чазак өөренир ужурга таваржып турары бо. А иччан уруулар дыштанып өөрөнгөн болгай, сагыш-бодалы ангы болур. Оларын психологиянын мый аразында канчаар өскерттип, чүгө өөредилге сагыш салыр кыдыр хуудурулар деп. Уруулар хамаанч башкыларнын боттарынга берге алаар. Олар база-ла чазак дыштанып чачык-каннар болгай.

Бир талазында, башкыларынын негелдези чөптүг дээрзинче чөптөзөшпес арга чок. А өскө талазында ап көрөзалинер. Шалын төлөвиринде өре барык шупту төлөттиген-дир. Башкыларнын шалында-даа эвээш акша ап турар кижилер эмгекче. Эмчилерин ап көрөзалинер. Хоорай полиглик-казынын эмчилери чайгы шөлээлдерин акшазын безин ам-лаан албаан. Культур-ла, парлагла ажылдакчыларынын шалын мырнай чөгөнгич хөвээр. Башкыларынын шалынын өстүрүр чүве болза, бюджет ажылдакчыларынын шуптузун шалынын өстүрүр ужуру-ла болгай. Иччалза-даа шалын өстүрүр немелде орулгал республикада, хоорайда чок боорга, чоруту өстүрүрүн арганын тыварын манап, чон шыдажып турар. Адыр бурузунун ажылдакчылары шалынын бо дораан өстүрүрүн негеп турар бээр болза, чүү үнерил? Кожуну, суурларда башкылар база дөмей-ле биезиг эвээш акшазын ап турарлар болгай. А көзө-дө амдырал хоорайнын-дан-даа берге дээрзин тайылбырлаан ажы бар бе?

Бо бүгүге ким буруу болуур? Кара уган-биле-даа болаарга, республиканын, хоорайнын күрүне хөрөңгизинин өздөзүлгезин чедип ап шыдаар кылдыр ажылап болур-чогууру-биле удуртуп чадап турар удуртукчуларысты-ла-дыр.

Хоорай башкыларынын ажыл соксадышкынын комитетинин сөөлгү хуралына ажыл соксадышкынын ноябрь 15-ке чедир уламчыларын дугурушкан. Оон ангыда башкыларнын негелделеринден тургустунган чагаа-документини тудушкан. № 3 школанын башкызы О.В. Фортунаны Москваже командировкадап чоруткан. Стачкомун дараазында ноябрь 15-те, болур хуралында өөренир бе азы өөренир бе деп айтырыны ылап түндээр. Анаа чедир, понедельникке чедир, чурттаар, манаар алаар.

Светлана БАЛЧЫР. "Шынның" корр.

ХӨӨРЭЭР АҢЧЫ

- Кезек катчы шайлап орда, "Хөөрээр аңчы" дөзөр эвес
- Хөлзеп шуугап туруп берген.
- "Чажымдан-на аңнап-менээш, Чалбарбааным тайга-даа чок.
- Каттырычыг, коргунчуг-даа Кандыг чүве көрбөдиз дээр.
- Күскээр хүлбүс аңнаарында
- Хүрөг-кызыл тондан кеткеш,
- Арга кезип басып чорда, Анаа соондан манчап келир.
- Эликти суг чорур ону, Ээттиг эвес, кештиг эвес.
- Хоозун даашты үндүрбес дээр,
- Хоозуп каап эртип турдум.
- Шуруш мырнай амыр чүве,
- Сугдан боду үнүп келир. Чазе соонда олар дилеп, Чазыладыр сооп чорур.
- Хаван менче халдап келген
- Хавак орта кагарымга, Элен-тендин туруп-туруп, Эден ажып барып дүшчүк.
- Кокай аңнап пат-ла болдум,
- Хоогайдыр улуурумга,
- Боттары-ла халчып келир,
- Боолагылап алыр, ол-ла.
- Адар-боолаар чай-даа бербейн
- Адыг бо-ла шурап келди. Кара баарже теверимге, Харлыгып каар чүве чоржук".
- Эртенинде хөөрээр аңчы Эртежи-ле ардыкштын Удаваанда дөштү куду Ужа-тура улдап келди.
- "Халап чүве дунмаларым! Хайыракан дойлар" часты.
- Изи безин изиг хөвээр, Ийни куду баткан чыдыр.
- Оя бaskan онгар изи Ожор орну ында калыр. Көк-каттан салган
- "саны", Көңгүс чылыг дивес сен бе.
- Бинаар черле углаванар, Бирак эвес хире чорду. Улуг оттан ужулдукш, Улай-улай боолаптынар!
- Каттаар оолдар каяа тоорул
- Карак басып, каттырышкаш,
- Арга-ээим далайынче Ажыт кирип чоруптурлар.
- Хөөрээнде суглуу кошкааш,
- Хөлүн эрттир суугадыпкаш,
- Хөйге-чонга шоодуп болур Хөктүгбейлер бо-ла чорур.
- Куулар ШУЛУУ.

ТЕВЕ-АДАР

- Чыргакы хем уну черге Чылыгы ирей Тан-биле, Даштыг-сайлыг орук эртен
- Дагыр тейге ужураштын.
- Аравыста чугаа кадын Алыс черин адын чүге Теве-Адар дээни ол, деп Демгимден мен сонуургадым.
- Кадарчы-даа малын харап, Харымыларын далашпайн, Бодал шыгжаан өле бажын Бодамчалыг суйбап олур.
- "Шаанда шагның чугаазы-дыр.
- Саадаптайн ыдайн, огулум, Ада-чуртун, төөгүзүн Аныктар билип алзын.
- ...Манчы кыдат дарлалынга
- Базындырган үе-дүпте, Тыва арат бурузунге Тывар өлүк айтыр турган.
- Аткан анын кезин кыдат Анаа-ла бир халас алыр. Артыкшылын таакпы, шайга
- Аячы күжүр орнаар турган.
- Өлүк өртөз чингээрге, Эжээн-кылы кыпкан бир эр,
- Бээжинин кыдадындан, Берипкенин негеп аар дээр,
- Ооругда бо борбак тейге Орук дозуп манап орган. Чин хаап чораан чилби кыдат
- Чеден теве четкен келген. Кедеп чыткан эрин чүү боор.
- Кезенипкен чазы-биле, Бурундуунга дегзин дигеш,
- Бүдүү шийтээш, огуң салган.
- Аар чүктүг сөөлгү теве, Четкен тын кошкааш дээрге,
- Амыраан дег доктаай берген.
- Черден чөмш дилегилээ. Аныч оожум чедип келгеш, Адыны оон чедип алгаш, Алаты чон, түрээнерге Астыртканын үлээн джир.
- Демги тейни улус ояар Теве-Адар дижи берген..."
- Кырган тоолун доозукшак, Кырдан бараан харап турду.
- Сагаан-оол Монгуш.

Автор-биле интервью

ХҮЛЭЭЛГЕМНИ КУУСЕТТИМ

Дозур-оол Лайзапович Тинмейнин "Хораннап каан согунар" деп ному чырыкче үнгөн. Ында 1990-1991 чылдарда солун, сеткүүл дамчыштыр Тывага удур чоруткан дайын, оон оон сөөлүнде чылдарда катап өскүдөр дээр орадакчы-кыкынар дугайында көргүскөн.

Бистиң корреспондентистиң Д. Тинмей-биле интервьюзун парладывус.

Корр. Ному бижирингеле кандыг барымдаа-чыл-дагааннар турган ирги?

Д.Т. 1990-1991 чылдарда РФ-тин Компартиязынын Тыва рескомунун идеология талазы-биле секретары тургаш, ол үеде топ болгаш регионал солун, сеткүүл дамчыштыр Тывага удур информмастыг халап-халап-дашкынынарынга идеп-кейлиг удурланып турдум.

Бичан үнүп турган хөй-хөй чүүлдерге бистиң Тывавыстын, тыва чонун, оон амдыралында чамдык болуушкуннар дугайында кара хоп-мегени тардып турган. Төлөптиг согугну оларга бербээнимге 7 чыл ишинде таарзынмайн келгеш, эртен чалын ээлчеглиг шөлээм үезинде бо ному бижип кагдым.

Материалдары ол чылдарда кара папкага чып турганын таварылга эвес. Номунун бири кезээнин ады ала-чайгаар тывылган — "Кара папка" деп.

Ном 7 кезектиг. Ийгин кезээн "1990-1991 чылдарда социал-экономиктиг болгаш политиктиг байдал" дээр, ол 4 эгелиг. Үшкү болгаш дөрткү эгелерде политиктиг шынны ойнакчыларынын дугайында бижээ. Ол болза — К.А. Бичелдейнин "Тыванын улусчу фронтуну", Г.Я. Эптин "Деткимче-Содействье" деп депутат каттыжышкыны болгаш Кызыл хоорай каттыжышкыны, база "Политиктиг аштын оргкомитети" деп организация болгаш оон-даа өске, "демократтарын" ап чорутканы 4 акцияларны чырыткан: политиктиг аш, Сут-Хөлге болган өлүрүүшкүнү демократтарын ажылааны, Б.Н. Ельцинин камгалаан митинг болгаш аштыг кижилерин чыскаалы. Ол эгеле Г.Я. Эптин садыс-саарлыкчы болгаш кижилерин көргүскөн.

Үшкү кезек база 4 эгелиг, үшкү кезээн "К.А. Бичелдей болгаш солун-сеткүүл дайынның" деп адаан.

журналистерин болгаш политиктерин боттарынын чүдөк-бужар сорулгаларын чедип алдыр дээр кайы хире куду мораль-политиктиг деңгелче бадып турганын иле көрүп каарлар.

Мен иччалза-даа, бөгүнда ол чылдарда чырыкче үнүп турган кара хоп-мегени сойгалары эргелекчиге чугула деп санап турар мен. Чүге дээрге индыг чүүлдер сойгалап илеретингиче катап-катап үнүлдери чизиниң чок. Бөгүн ону "Известия" солунун корреспондентизи Юрий Снегиревтун ол солунда иеги 27-де парламенттин "Кым Генрих Эптин өлүргени?" деп чүүлүнде көрүп тур бис. Ында Тыванын, оон Президентинин, Чазактын дугайында хоп-мегени тараткан.

Ол журналисти Тываже Г.Я. Эпп чалаан. Прокурорун салган айтырылганы ол чамдык дында-дышкынынын меге, чогаадып алган дээрзин мин чугаалаан.

Бодум дугайты, дайынны сойгалаар, ону идея талазы-биле чепсек чок болдулар херек деп бээр-редиг мен. Чүгө индыг таварылгада дайын күш чок болур, бодунун тала-лакчыларын чидирер, оон кажар, авыастыг хөдөлүшкүннери күзөөн түнелин чедип албас.

Мен бодумнун анализ-биле Тываны караткан языларга чогур согугну чедирген боор мен деп идеп турар мен. Оларын моон сонгаары индыг язылыг информмастыг халаашкынынарынга моондак салган боор мен.

Бистиң төрөөн, чырыкчылыг Тывавысты канчаар-даа хоп-мегеге таварыштыр болза, дайыннарнын

НОВАБРЬ 15-ТЕН 21-ГЕ ЧЕДИР

Гонедельник ноябрь 15 ОРТ

15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 Мультсериал. 15.45 Кандыг-ла болду. 16.00 Сылдыстар шагы. 16.30 Он алды харга чедир... 17.00 "Хоранныг-ла кулу-

гур", т/с. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 "Дүргедеткен дуза", т/с. 18.45 "Ералаш", к/ж. 18.55 Бистер болгаш үе. 19.35 Агаар. 19.40 "Цыган", т/с. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 УЕ. 21.40 "Чажыт материалдар", т/с. 23.25 КӨРҮШ. 00.05 Бүт бөмбүүнүн допчулалы. 00.35—01.00 МЕДЭЭЛЕР.

"РОССИЯ" 6.30—9.20 Эртегинин мендизи-биле, Россия! 7.00, 8.00, 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.15—8.29 Дежурный кезек. 9.20 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 9.30 "Арена—спорт", т/ж. 10.00 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 10.10 "Цыган кыс", т/с. 11.00 "Бистин чажыдывс чайы", т/с. 12.00 КӨРҮШ. 12.50 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 13.00 МЕДЭЭЛЕР.

13.25 Орус лото. 20.25 "Белый попугай" клуб. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Чажыттар", мелодрама. 23.40 Чон билип алыксап турар. 23.55 Дежурный кезек. 00.10 "Спорт+ТВ", т/ж. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40—01.50 Диван кырында садыг. "ТЫВА" 18.20 МЕДЭЭЛЕР. 18.30 Диалог. 18.50 ТЫВА ЧЕРДЕ. 19.10 Коллаж. "РОССИЯ" 19.30 "Дүлгүүрүн бир долга-

нын", т/с. 20.25 "Белый попугай" клуб. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Чажыттар", мелодрама. 23.40 Чон билип алыксап турар. 23.55 Дежурный кезек. 00.10 "Спорт+ТВ", т/ж. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40—01.50 Диван кырында садыг. НТВ 7.00 БӨГҮН. 7.40 Дуза. 7.50 Акша айтыры. 8.00 БӨГҮН. 8.15 Мультфильм. 8.25 Кардан өзээ.

8.30 Криминал. 8.40 Солун кино. 8.55 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 9.50 Мультфильм. 10.00 БӨГҮН. 10.25 Дүрген туннелдер. 11.45 "Ойнаар-кыстар". 12.00 БӨГҮН. 12.25 "Эрги телевизор". 14.00 БӨГҮН. 14.30 "Алдын мина", уран-чечен фильм. 15.45 "Фитиль". 16.00 БӨГҮН.

16.30 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с. 17.00 "Битлджус", м/с. 17.20 Дуза. 17.40 Криминал. 18.10 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 19.00 "Дүрген дуза", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.35 Шуут чажыт. 21.35 "Иелээ", уран-чечен фильм. 22.25 ИТОГО. 23.00 БӨГҮН. 23.40 Хүнүн маадыры. 00.00 Ушкү тайм.

ТВ ЦЕНТР 10 ШАКТАН 22.00 ШАККА ЧЕДИР ПРОФИЛАКТИКА 22.00 БОЛУУШКУННАР. 22.15 Сайгарлыкчы Москва. 00.00 БОЛУУШКУННАР. 00.55 "Кыйбын-сыйбын кыс", уран-чечен фильм. 02.45 БОЛУУШКУННАР. 02.50 Постскриптум. 03.00 Времечко. 03.20 Петровка, 38. 03.30 "Сагыл чедирткен ава", 1-ги серия. 04.30 Времечко. 05.00 "Дал", аныктар каналы.

Еторник ноябрь 16 ОРТ

6.00 ЭРТЕГНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 10.15 "Дүргедеткен дуза", т/с. 10.40 Ол мынчаар болган. 11.20 "Алдын Розанын куйу". 11.50 Хуу библиотека. 12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ. 12.50 "Ак Бим, Кара кулак", т/с.

1-ги серия. 14.30 "Кады" деп программа. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 Мультсериал. 15.50 Чүү-даа бооп болур! 16.05 "Даг ээзи", м/с. 16.30 Он алды харга чедир... 17.00 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 Джентльмен-шоу. 18.45 Мында болгаш ам. 18.55 Сени дилеп чор мен. 19.35 Агаар. 19.40 "Цыган", т/с. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 УЕ.

21.50 Концерт. 23.55 "Майк Хаммер: дайын копызында". 00.50 МЕДЭЭЛЕР. "РОССИЯ" 6.30—9.30 Эртегинин мендизи-биле, Россия! 7.00, 8.00, 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.15—8.28 Дежурный кезек. 9.30 "Арена—спорт", т/ж. 10.00 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 10.10 "Цыган кыс", т/с. 11.00 "Бистин чажыдывс чайы", т/с. 12.00 "Мээн өг-бүлөм". 13.00 МЕДЭЭЛЕР. 13.25 Телеюон. 14.10 Мультфильм.

14.20 "Базымчалатканнар болгаш дорамчатканнар", уран-чечен фильм. 16.00 Диван кырында садыг. 16.30 Мультфильмнер. 17.00 МЕДЭЭЛЕР. 17.20 Суурга. 17.55 "Комиссар Рекс", т/с. "ТЫВА" 18.10 Кайгамчыктыг делегейивс. 18.25 МЕДЭЭЛЕР. 18.35 Экология. Бойдус. Киж. 19.00 МЕДЭЭЛЕР. 19.10 Коллаж. "РОССИЯ" 19.30 "Дүлгүүрүн бир долга-

нын", т/с. 20.25 Полный модерн. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Өдүрер-чидирер үе", триллер. 00.30 Чон билип алыксап турар. 00.45 Дежурный кезек. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40—01.55 Диван кырында садыг. НТВ 7.00 БӨГҮН. 7.40 Дуза. 7.50 Акша айтыры. 8.00 БӨГҮН. 8.15 Мультфильм. 8.25 Кардан өзээ.

8.30 Криминал. 8.40 Солун кино. 8.55 Шуут чажыт. 9.50 Мультфильм. 10.20 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 11.05 Телеюон. 11.45 Мультфильм. 12.00 БӨГҮН. 12.25 "Эрги телевизор". 14.00 БӨГҮН. 14.30 "Алдын мина", уран-чечен фильм. 15.45 "Фитиль". 16.00 БӨГҮН. 16.30 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с.

17.00 "Битлджус", м/с. 17.30 Дуза. 17.50 Криминал. 18.10 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 19.00 "Дүрген дуза", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.35 "Бузулган фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 21.35 "Русские горки". 22.05 Мергежили—репортер. 23.00 БӨГҮН. 23.40 Хүнүн маадыры. 00.00 Антропология.

ТВ ЦЕНТР 12.00 БОЛУУШКУННАР. 12.00 "Сагыл чедирткен ава", 1-ги, 2-ги сериялары. 15.15 "Цирктин төөгүзү", барымдаалыг сериал. 18.00 БОЛУУШКУННАР. 18.15 "Даг ээзи", м/с. 19.00 "Эрге-чагырга эзелкчи кыс", т/с. 21.00 БОЛУУШКУННАР. 01.10 "Хайгылчынын маадырдыг чоруу", уран-чечен фильм. 03.20 Петровка, 38. 03.30 "Сагыл чедирткен ава", 2-ги серия.

Среда ноябрь 17 ОРТ

6.00 ЭРТЕГНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 10.15 Джентльмен-шоу. 10.40 Сени дилеп чор мен. 11.20 "Алдын Розанын куйу". 11.50 Хуу библиотека. 12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ. 13.00 "Ак Бим, Кара кулак", 2-ги серия. 14.30 "Кады" деп программа. 15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 Мультсериал. 15.50 Тергин өнүктөр. 16.05 Джунглинин кыйгызы. 16.30 Он алды харга чедир... 17.00 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 Маски-шоу. 18.45 Мында болгаш ам. 18.55 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ. 19.35 Агаар. 19.40 "Цыган", уран-чечен фильм. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 УЕ. 21.50 "Поездини үптээни", уран-чечен фильм. 23.50 А. Гордон. "Будулга-

зыннар чындызы". 00.20—00.45 МЕДЭЭЛЕР. "РОССИЯ" 6.30—9.20 Эртегинин мендизи-биле, Россия! 7.00, 8.00, 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.15—8.29 Дежурный кезек. 9.20 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 9.30 "Арена—спорт", т/ж. 10.00 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 10.10 "Цыган кыс", т/с. 11.00 "Бистин чажыдывс чайы", т/с. 12.00 "Мээн өг-бүлөм". 12.50 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 13.00 МЕДЭЭЛЕР.

13.20 Телеюон. 14.10 "Антонелла", т/с. 15.05 "Черлик элчи", т/с. 16.00 Диван кырында садыг. 16.20 "Медицинский вестник". 16.30 Мультфильм. 17.00 МЕДЭЭЛЕР. 17.20 Суурга. "ТЫВА" 17.55 Танышнар: Калмыкия. Калмык ТВ программасы. 18.25 МЕДЭЭЛЕР. 18.35 "Күскү хырбача", Борис Монгуш. 19.00 МЕДЭЭЛЕР. 19.10 Коллаж. "РОССИЯ" 19.30 "Дүлгүүрүн бир долга-

нын", т/с. 20.25 Боду бодунга режиссер. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Болчаглар бажыны", детектив. 23.25 "Сонгуддалар", Төп сонгуддала консызынын хүн демделги. 23.40 Дежурный кезек. 23.55 "Кино+ТВ", т/ж. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40—01.55 Диван кырында садыг. НТВ 7.00 БӨГҮН. 7.40 Дуза. 7.50 Акша айтыры. 8.00 БӨГҮН. 8.15 Мультфильм. 8.25 Кардан өзээ.

8.30 Криминал. 8.40 Солун кино. 8.55 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 9.50 Мультфильм. 10.00 БӨГҮН. 10.20 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 11.05 "Мен болгаш мээң ыдым", дог-шоу. 11.30 Мультфильм. 11.40 "Хүрээлел". 12.00 БӨГҮН. 12.25 "Дээрниц чарты", уран-чечен фильм, 1-ги серия. 14.00 БӨГҮН. 14.30 "Дээрниц чарты", 2-ги серия.

15.10 "Байр шивээниң дүлгүүрлери". 16.00 БӨГҮН. 16.30 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с. 17.00 "Битлджус", м/с. 17.30 Дуза. 17.50 Криминал. 18.10 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 19.00 "Дүрген дуза", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.30 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 21.35 Чонун караа. 22.40 "Ойнаар-кыстар". 23.00 БӨГҮН. 23.35 Хүнүн маадыры. 23.55 Антропология.

ТВ ЦЕНТР 10.00 НАСТРОЕНИЕ. 12.00 БОЛУУШКУННАР. 13.15 "Чажыт материалдар", т/с. 13.45 Петровка, 38. 14.00 "Сагыл чедирткен ава", уран-чечен фильм. 15.00 БОЛУУШКУННАР. 15.15 "Цирктин төөгүзү", барымдаалыг сериал. 18.15 "Даг ээзи", м/с. 19.00 "Эрге-чагырга эзелкчи херээжен", т/с. 21.00 БОЛУУШКУННАР. 00.55 "Бедик", уран-чечен фильм. 03.20 Петровка, 38. 03.30 "Сагыл чедирткен ава", уран-чечен фильм.

Четверг ноябрь 18 ОРТ

6.00 ЭРТЕГНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 10.20 Маски-шоу. 10.45 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ. 11.20 "Алдын Розанын куйу". 11.50 Хуу библиотека. 12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ. 12.50 "Сөстен берип көрүнер", уран-чечен фильм. 14.10 Смак.

14.30 "Кады" деп программа. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 Мультсериал. 15.40 "Сезам кудумчу". 16.10 "Чеди халап—чагыс ханы". 16.30 Он алды харга чедир... 17.00 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 "Каламбур". 18.45 Мында болгаш ам. 18.55 Процесс. 19.35 Агаар. 19.40 "Будулайын дедир эеп келгени", уран-чечен фильм. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 УЕ. 23.50 А. Гордон. "Будулга-

21.50 "Прокурорга суй белек", уран-чечен фильм. 23.30 Цивилизация. 00.05—00.30 МЕДЭЭЛЕР. "РОССИЯ" 6.30—9.20 Эртегинин мендизи-биле, Россия! 7.00, 8.00, 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.15—8.29 Дежурный кезек. 9.20 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 9.30 "Арена—спорт", т/ж. 10.00 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 10.10 "Цыган кыс", т/с. 11.00 "Бистин чажыдывс чайы", т/с. 12.00 Ток-шоу. 12.50 Гомеопатия болгаш кадкышыл.

12.50 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 13.00 МЕДЭЭЛЕР. 13.20 Телеюон. 14.10 "Антонелла", т/с. 15.10 "Черлик элчи", т/с. 16.00 Диван кырында садыг. 16.20 "Медицинский вестник". 16.30 Мультфильм. 17.00 МЕДЭЭЛЕР. 17.20 Суурга. "ТЫВА" 17.55 Стритстайл. 18.10 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 Сонгуддалар дугайында медээлер. 18.30 Хөгжүмүг байыр. 19.00 МЕДЭЭЛЕР.

19.10 Коллаж. "РОССИЯ" 19.30 "Дүлгүүрүн бир долга-нын", т/с. 20.25 "Белый попугай" клуб. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Дүлгүүрүн бир долга-нын", т/с. 23.25 "Информатор", криминалдыг ши. 00.30 Чон билип алыксап турар. 00.45 Дежурный кезек. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40 Баскетбол. Евролига. 02.45—03.00 Диван кырында садыг. НТВ 7.00 БӨГҮН.

7.30 Дуза. 7.40 Криминал. 7.50 Акша айтыры. 8.00 БӨГҮН. 8.15 Мультфильм. 8.25 Кардан өзээ. 8.30 Криминал. 8.40 Солун кино. 8.55 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 9.50 Мультфильм. 10.15 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 10.55 Чонун караа. 12.00 БӨГҮН. 12.25 "Эрги телевизор". 14.00 БӨГҮН. 14.30 "Дон Сезар де Базан", уран-чечен фильм, 1-ги серия.

15.50 Мультфильм. 16.00 БӨГҮН. 16.30 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с. 17.00 "Битлджус", м/с. 17.30 Дуза. 17.50 Криминал. 18.10 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 19.00 "Дүрген дуза", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.30 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 21.35 Хүнүн маадыры. 22.05 Хамаарышпас истелге. 23.00 БӨГҮН. 23.35 Хүнүн маадыры. 23.55 Антропология.

ТВ ЦЕНТР 10.00 НАСТРОЕНИЕ. 12.00 БОЛУУШКУННАР. 13.45 Петровка, 38. 14.00 "Сагыл чедирткен ава", уран-чечен фильм. 15.00 БОЛУУШКУННАР. 15.15 "Цирктин төөгүзү", барымдаалыг сериал. 17.00 "Эллиот угбашкыларын бажыны", т/с. 18.00 БОЛУУШКУННАР. 18.15 "Даг ээзи", м/с. 19.00 "Эрге-чагырга эзелкчи херээжен", т/с. 21.00 БОЛУУШКУННАР. 00.55 "Москвада базып чор мен", уран-чечен фильм. 03.20 Петровка, 38. 03.35 "Сагыл чедирткен ава", уран-чечен фильм.

Пятница ноябрь 19 ОРТ

6.00 ЭРТЕГНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ. 7.40, 8.45, 12.15, 17.45, 21.50 "Сонгуддалар-99". 8.00 ЭРТЕГНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 10.15 "Каламбур". 10.40 "Процесс". 11.20 "Алдын Розанын куйу". 11.45 Мультсериал. 12.15 МЕДЭЭЛЕР. 12.50 "Сөстен берип көрүнер", уран-чечен фильм.

2-ги кезээ. 14.00 Кадкышыл. 14.30 "Кады" деп программа. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.15 "Ак азгы", уран-чечен фильм. 16.45 "Хоранныг-ла кулугур", т/с. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 Планета КВН. 18.45 Мында болгаш ам. 18.55 Дүрген чалалга. 19.35 Агаар. 19.40 ХУУЛГААЗЫННАР ШӨЛҮ. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 УЕ. 22.00 "Океанга өлүм", детектив.

23.50 "Отель". 00.35 МЕДЭЭЛЕР. 01.00 "Рейтингилер оюну", уран-чечен фильм. "РОССИЯ" 6.30—9.20 Эртегинин мендизи-биле, Россия! 7.00, 8.00, 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.20—8.34 Дежурный кезек. 9.20 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 9.30 Балыкташкын дугайында чугаалар. 10.00 Гомеопатия болгаш кадкышыл. 10.10 "Цыган кыс", т/с. 11.00 "Бистин чажыдывс чайы", т/с. 12.00 Ток-шоу. 12.50 Гомеопатия болгаш кадкышыл.

13.00 МЕДЭЭЛЕР. 13.25 Телеюон. 14.10 "Антонелла", т/с. 15.10 "Черлик элчи", т/с. 16.00 Диван кырында садыг. 16.30 Мультфильм. 17.00 МЕДЭЭЛЕР. 17.25 Суурга. "ТЫВА" 17.55 МЕДЭЭЛЕР. 18.05 ТР-нин алдарлыг артизи Надежда Шойгунун чогаалдык кезээзинде. 1-ги кезээ. 18.35 "Сонгуддалар-99". 18.55 АЗИЯ ТӨВҮ. 19.15 Коллаж. "РОССИЯ" 19.30 "Төгери стол", Политиктиг телесаналдар солчууш-

куну. 20.00 Чон билип алыксап турар. 20.20 Фонтан-клуб. 21.00 МЕДЭЭЛЕР. 21.45 "Өжээң негээшкини", боевик. 23.30 "Панорама недели", т/ж. 00.40 Дежурный кезек. 01.00 МЕДЭЭЛЕР. 01.40 Реклама талазы-биле Москваның IX делегей фестивалынын хүн демделги. 01.55—02.10 Диван кырында садыг. НТВ 7.00 БӨГҮН. 7.40 Дуза. 7.50 Акша айтыры.

8.00 БӨГҮН. 8.15 Мультфильм. 8.25 Кардан өзээ. 8.30 Криминал. 8.45 Солун кино. 8.55 "Бузук фонарьлардыг кудумчулар", т/с. 9.50 Мультфильм. 10.25 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 11.10 Хамаарышпас истелге. 12.00 БӨГҮН. 12.25 "Эрги телевизор". 14.00 БӨГҮН. 14.30 "Дон Сезар де Базан", 2-ги серия. 15.45 Мультфильм. 16.00 БӨГҮН. 16.25 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с.

16.55 "Битлджус", м/с. 17.20 Дуза. 17.40 Криминал. 18.00 БӨГҮН. 18.30 Камгалал албаны. 19.05 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.30 "Турлук Уокер: техасчы езугаар шиктел", т/с. 22.05 "О, аас-кежиктигбей!". 23.00 БӨГҮН. 23.40 Хүнүн маадыры. 00.05 "Криминалдыг Россия", барымдаалыг сериал. 00.35 "Остин Пауэрз, шпиондур", комедия.

ТВ ЦЕНТР 10.00 НАСТРОЕНИЕ. 12.00 БОЛУУШКУННАР. 14.00 "Сагыл чедирткен ава", уран-чечен фильм. 15.00 БОЛУУШКУННАР. 17.00 "Эллиот угбашкыларын бажыны", т/с. 18.00 БОЛУУШКУННАР. 18.15 Мультфильм. 19.00 "Эрге-чагырга эзелкчи херээжен", т/с. 00.00 БОЛУУШКУННАР. 00.55 "Надежда", т/с. 00.55 "Асса", 1-ги, 2-ги сериялары. 04.30—06.15 "Клеопатра Джонс болгаш "Алдын казино", боевик.

Суббота ноябрь 20 ОРТ

8.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.15 Лама сөзү. 8.30 Хуу библиотека. 8.45 "Кустонун командазынын бүгү аян-чоруктары", т/с. 9.35 Ойна-ла, ынак гармонум! 10.10 Смак. 10.30 "100 хуу" деп программа. 11.00 "Альф", т/с. 11.30 Эртеги почта. 12.05 "Дүжүнде болгаш херек

кырында удуушкуннар", уран-чечен фильм. 14.05 Дириг амытаннар аймаа. 14.45 Орус музей. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.10 "Даг чурттуг кижиги", т/с. 16.00 Мультсабука. 16.35 Елена Майорова ырлар. 17.15 ТЕМА. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.10 Угадайка. 18.45 Херээженнер дугайында төгүлдер. 19.15 "Автомобильден кичи", уран-чечен фильм.

чези", уран-чечен фильм. 21.00 УЕ. 21.55 Агаар. 22.00 "Хайгаарал", уран-чечен фильм. 00.05—02.10 "Айылдыг харылзаалар", уран-чечен фильм. "РОССИЯ" 8.00 Мультфильм. 8.30 "Ачам, авам, мен—спортчу өг-бүлө". 9.30 РТР-нин почтазы. 10.00 Эртегинин мендизи-биле, чурт! 10.35 Боду бодунга режиссер.

11.05 Телеюон. 11.50 ЭККИ МЕДЭЭЛЕР. 12.15 Алдын дүлгүүр. 12.30 "Эх, оруктар...". 12.45 Тумангыда. 13.00 МЕДЭЭЛЕР. 13.20 Федерация. 14.00 Урмас Отт... 15.00 Ток-шоу. 16.05 "Астерикстин ужуралдары", м/с. 17.00 Акунга матата. 18.00 "Мээн өг-бүлөм". 19.05 Ийи рояль. 19.55 "Аншлаг" болгаш К. 21.00 МЕДЭЭЛЕР.

21.45 "Кобра", боевик. 23.25 "НА-НА" болуктун төөгүзү", музыка-барымдаалыг фильм. 01.20—01.35 Реклама талазы-биле Москваның IX делегей фестивалынын хүн демделги. НТВ 8.00 "Турлук Уокер: техасчы езугаар шиктел", т/с. 8.55 "Көрүнчүк, көрүнчүк", т/с. 9.30 "Битлджус", м/с. 10.00 БӨГҮН. 10.40 Криминал.

11.10 "Рецепт чокка". 11.40 Мергежили—репортер. 12.00 БӨГҮН. 12.20 Полудра. 12.50 Бистин гаваньнывсче корабльдер кээп тургулаан. 13.45 "Пятица санында преферанс", уран-чечен фильм. 15.25 Телеюон. 16.00 БӨГҮН. 16.25 "Делегейни кайгаткан ынакшыл дугайында төөгүлдер", барымдаалыг сериал. 16.55 "Өлүрүшкүн дугайында ол херээжен бижээн", т/с. 17.55 "Криминалдыг Россия", т/с.

17.55 "Криминалдыг Россия", барымдаалыг сериал. 18.25 Улуг ада-илер. 18.55 "Мен болгаш мээң ыдым", дог-шоу. 19.30 "О. Морозовтун бир хүнү", т/с. 20.00 БӨГҮН. 20.30 "Фитиль". 20.45 "Анжелика — элчилер эдеренчизи", уран-чечен фильм. 23.00 БӨГҮН. 23.40 Херээжен көрүш. 00.15 "Ол кысты Никита дээр", т/с. 01.05 "Ол дугайында", ток-

шоу. ТВ ЦЕНТР 12.00 Урулгарга телеканал. 13.30 "Камгалачы МакГайвер", т/с. 15.00 БОЛУУШКУННАР. 15.45 Мультфильм. 18.00 БОЛУУШКУННАР. 19.30 "Он ушкү вагон". 00.00 Неделя. 00.45 "Асса", т/с. 00.55 "Асса", 1-ги, 2-ги сериялары. 04.30—06.15 "Клеопатра Джонс болгаш "Алдын казино", боевик.

Воскресенье ноябрь 21 ОРТ

8.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.10 Ада-чуртка бараан бооп тур мен! 8.40 Хектүг төгүлдер. 8.50 "Дисней-клуб": "Өдүрөктер ужуралдары". 9.20 Эртеги сылдыс. 10.10 Орук демделгелдери эвес чуулдер. 10.30 Дегерези бажында барда. 11.05 "Альф", комедия. 11.35 Кадкышыл.